

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ijtimoiylashuvida ota-onaning ta'siri va ijtimoiylashuv jarayonidagi o'zaro hamkorlik omillari

Abdubohiyeva O'g'iloy Muqimjon qizi –
Farg'ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi,
E-mail: abdubohiyevaogiloy02@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009000591130525>

Annotatsiya. Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ijtimoiylashuvida oilaviy muhit, ota-onaning shaxsiy namunasi, obro'-e'tibori, tarbiyaviy ta'sir usullari hamda milliy qadriyatlarning o'rni yoritiladi. Oiladagi muloqot, o'zaro tenglik va hurmatga asoslangan munosabatlarning bolaning ijtimoiy xulqi va shaxsiy sifatlari shakllanishiga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, avtoritar va liberal munosabatlarning tarbiyaviy oqibatlari, rag'batlantirish va jazolashdan me'yorida foydalanish, ota-onaning pedagogik-psixologik madaniyati hamda milliy qadriyatlarga asoslangan faoliyatlarning bolaning ijtimoiy tajribasini boyitishdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: kichik maktab yoshi, ijtimoiylashuv, oila, ota-ona, tarbiya, oilaviy muhit, shaxsiy namuna, ota-ona obro'si, muloqot, rag'batlantirish, milliy qadriyatlar, ijtimoiy hamkorlik.

Влияние родителей на социализацию детей младшего школьного возраста и факторы взаимодействия в процессе социализации

Аннотация. В данной статье освещается роль семейной среды, личного примера родителей, их авторитета, методов воспитательного воздействия, а также национальных ценностей в социализации детей младшего школьного возраста. Анализируется влияние общения в семье, взаимоотношений, основанных на равенстве и уважении, на формирование социального поведения и личностных качеств ребёнка. Кроме того, рассматриваются воспитательные последствия авторитарного и либерального стилей взаимоотношений, значение умеренного использования поощрения и наказания, педагогико-психологической культуры родителей, а также деятельности, основанной на национальных ценностях, в обогащении социального опыта ребёнка.

Ключевые слова: младший школьный возраст, социализация, семья, родители, воспитание, семейная среда, личный пример, авторитет родителей, общение, поощрение, национальные ценности, социальное взаимодействие.

The influence of parents on the socialization of primary school-age children and factors of interaction in the socialization process

Annotation. *This article highlights the role of the family environment, parents' personal example, parental authority, methods of educational influence, and national values in the socialization of primary school-age children. It analyzes the impact of communication within the family and relationships based on equality and respect on the development of children's social behavior and personal qualities. The article also examines the educational consequences of authoritarian and liberal relationships, the importance of using encouragement and punishment in moderation, parents' pedagogical and psychological culture, and the significance of activities based on national values in enriching children's social experience.*

Keywords: *primary school age, socialization, family, parents, upbringing, family environment, personal example, parental authority, communication, encouragement, national values, social interaction.*

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim jarayonining asosiy vazifalaridan biri faqat bilim berish emas, balki jamiyatda faol, mas'uliyatli, mustaqil fikrlaydigan va boshqalar bilan samarali hamkorlik qila oladigan shaxsni shakllantirishdan iborat. Bu jarayonning dastlabki va eng ta'sirchan bosqichlaridan biri kichik maktab yoshiga to'g'ri keladi. Mazkur davrda o'quvchining ijtimoiy tajribasi kengayadi, u yangi ijtimoiy rollarni egallaydi, tengdoshlari va kattalar bilan munosabat o'rnatishning yangi shakllarini o'zlashtiradi. Shu jihatdan bolaning ijtimoiylashuviga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni, ayniqsa oilaning tarbiyaviy imkoniyatlarini ilmiy jihatdan o'rganish dolzarb pedagogik masalalardan biridir [1; 3].

Mavzuning dolzarbligi, avvalo, oila va maktab tarbiyaviy ta'sirining o'zaro uyg'unligini ta'minlash zarurati bilan belgilanadi. Ota-onaning shaxsiy namunasi, oiladagi muloqot madaniyati, tarbiyaviy talablarning izchilligi va bolaning fikriga hurmat bilan munosabatda bo'lishi uning ijtimoiy xulqi shakllanishiga bevosita ta'sir etadi. Shu bilan birga, avtoritar nazorat yoki haddan tashqari murosasozlik kabi biryoqlama yondashuvlar bolaning mustaqilligi, tashabbuskorligi va mas'uliyatini rivojlantirishga to'sqinlik qilishi mumkin. Demak, oilada mehr, talabchanlik, ishonch va mas'uliyatning oqilona uyg'unligini ta'minlash ilmiy-amaliy jihatdan muhimdir [1; 2].

Mazkur masalaning yana bir muhim jihati shundaki, bolaning ijtimoiylashuvi oilaviy muhit bilan chegaralanib qolmaydi. Maktab, tengdoshlar guruhi va mahalla kabi ijtimoiy muhitlar ham bolaning qadriyatlari, xulq-atvori va muloqot tajribasiga ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ota-ona va maktab o'rtasidagi muntazam, maqsadli va pedagogik jihatdan asoslangan hamkorlik kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ijtimoiylashuvini qo'llab-quvvatlovchi muhim shart sifatida qaralishi lozim [1; 3; 7]. Shundan kelib chiqib, mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ijtimoiylashuvida ota-onaning ta'siri, oilaviy munosabatlar uslublari, ota-onaning shaxsiy namunasi va obro'si, tarbiyaviy ta'sir vositalaridan foydalanish hamda oila va maktab o'rtasidagi hamkorlikning pedagogik ahamiyati yoritiladi [1; 3]. Shu nuqtayi nazardan, oiladagi avtoritar yoki haddan tashqari liberal munosabatlarning bolaning ijtimoiy rivojlanishiga ta'sirini tahlil qilish, tarbiyaviy ta'sir usullaridan oqilona foydalanish hamda milliy qadriyatlar asosida ijtimoiy faollikni shakllantirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda mustaqillik, tashabbuskorlik, mas'uliyat, hurmat, hamkorlik va mehr-oqibat

kabi ijtimoiy jihatdan muhim sifatlarni rivojlantirishda ota-ona va maktabning yagona tarbiyaviy yondashuv asosida faoliyat yuritishi zarur [1; 2; 3].

Ota-onaning oiladagi obro'si ham tarbiyaviy ta'sirning muhim tarkibiy qismidir. Bunday obro' bir zumda yoki faqat talab va nazorat orqali shakllanmaydi. U ota-onaning kundalik xulq-atvori, farzandga bo'lgan munosabati, o'z burchi va mas'uliyatini bajarishi, samimiyligi hamda shaxsiy namunasi asosida bosqichma-bosqich tarkib topadi. Bola ota-onasining so'zi va amali o'rtasidagi uyg'unlikni kuzatish orqali ijtimoiy xulqning ko'plab me'yorlarini o'zlashtiradi [1; 2]. Mazkur jarayonda oila bolaning ijtimoiylashuvini belgilovchi dastlabki va muhim muhit sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, ota-onaning farzand bilan muloqot uslubi, oiladagi o'zaro hurmat va ishonch, tarbiyaviy talablarning izchilligi, ota-onaning shaxsiy namunasi hamda bolaning fikrini tinglashga tayyorligi uning ijtimoiy xulqi va shaxsiy sifatlari shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli bolaning ijtimoiylashuvini faqat maktabdagi ta'lim jarayoni bilan bog'lash yetarli emas; bunda oila va maktabning o'zaro hamkorligi ham muhim pedagogik omil hisoblanadi [1; 6].

Kichik maktab yoshi bolaning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda bola oiladagi dastlabki ijtimoiy tajribasini maktab muhiti, o'qituvchi, tengdoshlar va jamoa bilan munosabatlar orqali boyitib boradi. Natijada uning muloqot qilish, hamkorlikda faoliyat yuritish, o'z xatti-harakatlarini boshqarish, mas'uliyatni his etish hamda jamiyat tomonidan qabul qilingan xulq-atvor me'yorlarini o'zlashtirish jarayoni jadallashadi [3; 5].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Oiladagi sog'lom ruhiy muhit bolaning ijtimoiylashuvi uchun muhim shartlardan biridir. Oila a'zolari o'rtasidagi suhbat, fikr almashish, munozara va muammolarni o'zaro hurmat asosida hal etish bolada muloqot madaniyati, mustaqil fikrlash va o'z faoliyati uchun javobgarlik kabi sifatlarning shakllanishiga yordam beradi [1; 2]. Ota-onaning shaxsiy namunasi tarbiyaning eng ta'sirchan vositalaridan biri bo'lib, bola kattalarning xatti-harakatlarini kuzatish va takrorlash orqali ko'plab ijtimoiy xulq me'yorlarini o'zlashtiradi. Shuning uchun ota-onaning samimiyligi, g'amxo'rliqi, sezgirligi, vazminligi va mas'uliyatliliqi farzandning shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. [1; 3; 5] Ota-onaning obro'si qo'rqitish, buyruq berish yoki doimiy tanbeh orqali emas, balki ishonchli munosabat, izchil xulq-atvor va amaliy namuna orqali shakllanishi maqsadga muvofiqdir. Bola ota-onasining so'zi va amali o'rtasida uyg'unlikni ko'rgandagina kattalarning talablarini ongli ravishda qabul qilishga moyil bo'ladi [1; 2].

Oiladagi munosabatlar uslublari va ularning ta'siri. Oilaviy munosabatlarning avtoritar uslubida ota-onaning fikri hal qiluvchi o'rin egallab, bolaning mustaqil fikrlashi, tashabbus ko'rsatishi va erkin harakat qilishi cheklanishi mumkin. Tarbiyaviy ta'sirning asosiy vositasi sifatida qo'rqitish, buyruq, tazyiq va jazolashning ustun bo'lishi bolaning ota-onaga nisbatan ishonchi va yaqinligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi ehtimolini kuchaytiradi [1; 2; 3]. Liberal yoki haddan tashqari murosasoz munosabatlarda esa talabchanlik va izchillik yetishmasligi mumkin. Bolaning barcha xatti-harakatlarini cheklovsiz qabul qilish tarbiyaviy chegaralarning noaniqlashishiga olib keladi. Shu bois oiladagi tarbiyaviy munosabatlarda mehr va talabchanlik, erkinlik va mas'uliyat, ishonch va nazorat o'rtasida oqilona muvozanatni ta'minlash muhimdir [1; 2].

Tarbiyaviy ta'sir usullaridan oqilona foydalanish. Oilada iltimos, maslahat, ishontirish, talab qilish, tanbeh berish, rag'batlantirish kabi tarbiyaviy usullardan foydalaniladi. Ushbu usullarning samaradorligi ularning vaziyatga mosligi va me'yorida qo'llanishiga bog'liq. Har qanday xatti-harakatga bir xil munosabat bildirish o'rniga, bolaning yoshi, individual xususiyatlari va muayyan vaziyat sabablarini hisobga olish zarur [1; 3]. Rag'batlantirish bolaning ijobiy xatti-harakatlarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Biroq u faqat moddiy mukofot bilan cheklanmasligi, samimiy e'tirof, ishonch bildirish,

minnatdorlik va bolaning harakatini qadrlash kabi ma'naviy shakllarni ham qamrab olishi kerak. Tanbeh yoki jazolash esa bolaning shaxsiyatini kamsitishga emas, noto'g'ri xatti-harakatning oqibatini anglash va uni tuzatishga yo'naltirilishi maqsadga muvofiq [1; 2]. Ota-onaning pedagogik va psixologik savodxonligi oshib borishi tarbiyaviy jarayonning sifatini yaxshilaydi. Ota-onalar farzandining qobiliyati, qiziqishi, diqqat-e'tibori, irodaviy xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda topshiriqlar berishi, natijalarni kuzatishi va oqilona baholashi bolaning mustaqilligi hamda tashabbuskorligini rivojlantiradi. [2; 3; 5]

Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo'naltirilgan, tizimli va faoliyatga asoslangan yondashuvlar tashkil etadi. Mazkur yondashuvlar kichik maktab yoshidagi o'quvchining ijtimoiylashuvini faqat alohida xatti-harakatlar yig'indisi sifatida emas, balki oila, maktab va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadigan yaxlit jarayon sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi. [3; 5]

Tadqiqotda nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, suhbat, taqqoslash, umumlashtirish va pedagogik tajribani o'rganish metodlaridan foydalanildi. Nazariy tahlil orqali oilaning bolaning ijtimoiylashuvidagi o'rni va ota-onaning tarbiyaviy ta'siri bilan bog'liq qarashlar o'rganildi; kuzatish va suhbat metodlari orqali bolaning muloqoti, mustaqilligi, hamkorlikka kirishishi va mas'uliyatni namoyon etish xususiyatlarini tahlil qilishga e'tibor qaratildi. Taqqoslash va umumlashtirish metodlari yordamida oilaviy munosabatlarning turli uslublari hamda ularning tarbiyaviy imkoniyatlari qiyosiy ko'rib chiqildi. [3; 5]

Tadqiqotning obyekti – kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ijtimoiylashuv jarayoni; predmeti esa ushbu jarayonda ota-onaning ta'siri va oila-maktab hamkorligining pedagogik omillaridir. Tadqiqotning maqsadi kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ijtimoiylashuviga ta'sir etuvchi oilaviy omillarni tahlil qilish hamda ota-ona va maktab hamkorligining samarali yo'nalishlarini asoslashdan iborat. [1; 3]

Eslatma: taqdim etilgan dastlabki maqolada aniq respondentlar soni, tajriba-sinov bosqichlari va statistik ko'rsatkichlar keltirilmagan. Shu sababli metodologiya bo'limida mavjud material bilan asoslanmagan raqamli natijalar yoki tajriba ko'rsatkichlari kiritilmadi.

Obidalar, etnografik maskanlar va tabiatga uyushtiriladigan sayohatlar orqali bolalarning o'z o'lkasi tarixi, an'analari, urf-odatlar, hunarmandchiligi va qadriyatlari haqidagi tasavvurlari kengayadi. Bunday faoliyatlar oiladagi suhbat va maktabdagi ta'lim-tarbiya bilan uyg'unlashtirilganda bolaning ijtimoiy tajribasi yanada boyiydi. [1; 4]

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Kichik maktab yoshidagi o'quvchining ijtimoiylashuvi faqat oilaning yoki faqat maktabning vazifasi emas. Ota-ona va pedagog o'rtasidagi izchil hamkorlik bolaning xulqi, o'qishga munosabati, tengdoshlari bilan muloqoti va jamoaga moslashuvini qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. Shu jihatdan oiladagi tarbiyaviy talablar bilan maktabdagi pedagogik talablarning bir-biriga zid bo'lmasligi muhimdir. [1; 3; 7]

Hamkorlik jarayonida ota-onaga faqat muammoni ma'lum qilish bilan cheklanib qolmasdan, bolaning ijobiy tomonlarini ko'rsatish, uning qiziqish va qobiliyatlarini hisobga olish hamda umumiy tarbiyaviy yondashuvni belgilash maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv bola manfaatini markazga qo'ygan holda oila va maktabning tarbiyaviy imkoniyatlarini birlashtiradi. [1; 2; 3]

XULOSA

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ijtimoiylashuvida ota-onaning shaxsiy namunasi, oiladagi ruhiy muhit, muloqot madaniyati va tarbiyaviy ta'sir usullaridan foydalanish darajasi muhim o'rin tutadi. Ota-onaning obro'si tazyiq yoki qo'rqitish bilan emas, balki mas'uliyat, samimiylilik, g'amxo'rlik, izchillik va amaliy namuna orqali shakllanganda bolaning kattalarga bo'lgan ishonchi mustahkamlanadi [1; 2; 3]. Shuningdek, avtoritar va haddan tashqari liberal yondashuvlarning salbiy jihatlarini kamaytirish, mehr va

talabchanlikni uyg'unlashtirish, rag'batlantirishdan oqilona foydalanish, milliy qadriyatlar hamda jamoaviy faoliyatlarni bolaning yosh xususiyatlariga mos tashkil etish ijtimoiylashuv jarayonini qo'llab-quvvatlaydi. Oila va maktabning o'zaro hamkorligi esa ushbu jarayonning izchilligi va samaradorligini oshiruvchi muhim omil sifatida qaralishi lozim. [1; 2; 3; 7]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Hasanboyeva O., Xoliqov D., Kemibell R., Toshpo'latova Sh.K. Oila pedagogikasi: darslik. – Toshkent: Aloqachi, 2007. – 384 b.
2. Karimova V.M., G'oyibova N.A. Oila psixologiyasi: o'quv qo'llanma. – Toshkent: Ilm-ziyo-zakovat, 2022. – 232 b.
3. Xasanboyev J., To'raqulov X.A., Alqarov I.Sh., Usmanov N.O'. Pedagogika: darslik. – Toshkent: Noshir, 2011. – 456 b.
4. Mavlonova R., Vohidova N., Rahmonqulova N. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent, 2010.
5. G'oziyev E. Psixologiya: darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 2008. – 352 b.
6. Karimova V.M. Oila psixologiyasi: pedagogika oliygohlari talabalari uchun darslik. – Toshkent: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, 2007. – 316 b.
7. O'zbekiston Respublikasi. Oila kodeksi. – Toshkent: Adolat, amaldagi tahrir.